

עצים לא צומחים בחוברת

חילוץ ידע ועקרונות פעולה מהתוכנית "מרחבי למידה ירוקים"

עיריית אייזיק • שרית אלנבוגן-פרנקוביץ'

ירושלים

ניסן תשע"ח | אפריל 2018

עריכת לשון: רעיה כהן
תרגום לאנגלית (תקציר): נעמי הלסטד
עיצוב גרפי: ענת פרקו-טולדנו

מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל
היחידה לאיכות בשירותים חברתיים
צוות למידה מהצלחות ולמידה מתמשכת במערכות חברתיות

ת"ד 3886

ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

פקס: 02-5612391

כתובת האינטרנט: brookdale.jdc.org.il

פמ-79-18

**THE
ASPER
FOUNDATION**

המשרד לאיכות הסביבה
وزارة جودة البيئة
Ministry of the Environment

שלום עם הסביבה

משרד החינוך

ג'וינט ישראל אשלים
יחד בעשייה חברתית למען ילדים, נוער וצעירים במצבי סיכון

עוד פרסומים של המכון בנושא

אייזיק, ע. ואלנבוגן-פרנקוביץ', ש. (2017). "הולכים יד ביד": סיפורי לקוחות. תיעוד סיפורי הצלחה באגף הרווחה והשירותים החברתיים בבאר שבע. בשיתוף אוניברסיטת בן גוריון בנגב ואגף הרווחה והשירותים החברתיים בעיריית באר שבע.

אייזיק, ע. ואלנבוגן-פרנקוביץ', ש. (2017). עקרונות לעבודה עם ילדים נפגעי התעללות והזנחה בני הקהילה האתיופית: חילוף ידע על עבודה מיטבית מותאמת תרבות באמצעות המתודה "למידה מהצלחות". בשיתוף מכון חרוב.

אלנבוגן-פרנקוביץ', ש. ואייזיק, ע. (2016). עלה והצלח: סיפורי הצלחה על שילובם וקידומם של דיירים ברשת מרכזי עלה. פמ-74-16.

שמר, א., רוזנפלד, י. מ., דהן, א. ודניאל-הלוינג, א. (2016). מה בעצם עשינו? סיפורי הצלחה ממרכזי תמיכה לסטודנטים עם ליקויי למידה. בשיתוף תמה ומכון מופ"ת.

אלנבוגן-פרנקוביץ', ש., רוסו, ל. ורוזנפלד, י. מ., בשיתוף אלק, פ. ווינשטיין, ג. (2011). "כזה ראה והתחדש" - דפוס הפצה והטמעה בגף ניסויים ויזמות ומרכזי הפצה, באמצעות המתודה הרטרופקטיבית - "למידה מהצלחות". פמ-68-11. בשיתוף משרד החינוך.

אלנבוגן-פרנקוביץ', ש., שמר, א. ורוזנפלד, י. מ. (2011). קידום תהליכי למידה עם ארגונים: תדריך להיכרות עם הלמידה מהצלחות והלמידה המתמשכת. מ-138-11.

וייס, צ., גביש, ט., רוזנפלד, י. מ., אלנבוגן-פרנקוביץ', ש. וסייקס, י. (2007). למידה מהצלחות כמנוף ללמידה בית-ספרית, תכנית פיילוט 2005-2002. המתודה השנייה: מסע בעקבות שאלת למידה - המתודה הפרוספקטיבית. דמ-489-07.

סייקס, י. י., רוזנפלד, י. מ. ווייס, צ. (2006). למידה מהצלחות כמנוף ללמידה בית-ספרית: תכנית פיילוט - 2005-2002. המתודה הראשונה: למידה מהצלחות העבר - המתודה הרטרופקטיבית. דמ-473-06. בשיתוף האגף העל-יסודי במשרד החינוך, התרבות והספורט.

תקציר

התוכנית "מרחבי למידה ירוקים" היא תוכנית שנועדה ליצור ריאה ירוקה בבתי הספר ולאפשר לתלמידים ולמורים למידה חוץ-כיתתית וחוויתית. התוכנית נמצאת בשלב פרה-פיילוט והתאפשרה בזכות תרומה ייחודית של קרן אספר, קק"ל אוסטרליה וקק"ל אנגליה. הצוותים החינוכיים בבתי הספר שבהם התוכנית מיושמת הוכשרו והודרכו לנצל את המרחבים הירוקים להוראה במגוון מקצועות הלימוד, וכיום בבתי ספר אלו התלמידים והמורים נהנים מחוויית למידה מיוחדת ומלהיבה: לא רק ישיבה בכיתה מול המורה והלוח, אלא יצירת מרחב ירוק, יציאה אליו ולמידה בו. לאור ההצלחה, התוכנית מתרחבת, ובשנת הלימודים תשע"ח נוספו לה תשעה בתי ספר. במסגרת ההתרחבות פנו מנהלי התוכנית באשלים-ג'וינט אל צוות למידה מהצלחות ולמידה מתמשכת במערכות חברתיות במכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל, בבקשה לבצע תהליך של למידה שאינו מהווה מחקר הערכה ועוסק בהטמעת

התוכנית בבתי הספר. המידע נאסף באמצעות המתודה הרטרופקטיבית, בראיונות עומק עם מנהלות ומורים בבתי הספר, וכן באמצעות תצפיות במהלך שיעורים והפסקות ועיון בחומרים כתובים רלוונטיים.

בשלב הפרה-פיילוט השתתפו שמונה בתי ספר. בתהליך הלמידה נמצא כי בכולם דיווח הצוות על שינויים לטובה. הדבר בולט במיוחד בשלושת בתי הספר הוותיקים יותר בתוכנית, כלומר אלו שבהם התוכנית מיושמת יותר משלוש שנים. בבתי ספר אלו דיווחו המנהלות שחל שיפור ניכר באקלים הבית ספרי: הפחתת האלימות, התגברות הסובלנות בין התלמידים, ונראה אף כי התוכנית תרמה לשיפור בציוני התלמידים. זאת ועוד, המנהלות ציינו כי הגינה היא מקום שבו התלמידים יכולים להירגע ולחוות למידה מתגמלת ומעניינת. גם בבתי הספר הנוספים בפרה-פיילוט, שנמצאים בתוכנית זמן קצר יותר, דיווחו המנהלות כי ניכרת השפעה לטובה על האווירה והאקלים הבית ספרי.

להלן כמה מעקרונות הפעולה המרכזיים
שאותרו, ובעזרתם התוכנית מוטמעת בבתי
הספר באופן מיטבי:

➤ מנהלת בית הספר מובילה את תהליך
ההטמעה בהתלהבות ומתוך מחויבות.

➤ השיעורים במרחב הלמידה הירוק
משולבים במסגרת תוכנית הלמידה
הבית ספרית (התלב"ס).

➤ מורים מתאימים להובלת התוכנית הם
מורים שאוהבים את הרעיון של למידה
חוץ-כיתתית ונכונים להוביל את התהליך
בהתלהבות מידבקת ולסייע בגיוס וחיבור
של כל אנשי הצוות.

➤ המורים, הילדים וההורים משתתפים
כולם בחשיבה על הגינה, בתכנונה,
בהקמתה ובטיפוחה במהלך השנה.

➤ הטמעת התוכנית מלווה בהשתלמות
למורים. דגש ניתן להקניית כלים
יישומיים וכן לשילוב בין ליווי פרטני לבין
עבודה קבוצתית ולמידת עמיתים.

➤ מובילי התוכנית מכירים בקושי
שבשיעורים מחוץ לחדר הכיתה -
עבור המורים ועבור חלק מהתלמידים -
ומשתדלים לסייע להם להסתגל
לתוכנית בהדרגה.

➤ התלמידים מעורבים גם בשמירה על הגינה.

אנו תקווה כי המידע המובא במסמך זה
ישמש משאב ללמידה ולפיתוח מקצועי של
הצוותים הפדגוגיים בבתי הספר ובמערכת
החינוך ויתרום להמשך פריחתם של מרחבי
למידה ירוקים בבתי ספר נוספים ברחבי
הארץ.

תודות

אנו רוצות להודות למנהלי בתי הספר על ששיתפו אותנו בידע המקצועי הרב שלהם ותרמו לכתיבת מסמך זה: סיגל ישר, מנהלת בית הספר דקל באשקלון; חן אלבז, מנהלת בית הספר אפרים בן דוד בקריית גת; יפעת מנשקו, מנהלת בית הספר גבים בבאר שבע; סמדר פרץ, מנהלת בית הספר אשכול בבאר שבע; רחל פרג'ון, מנהלת בית הספר נתיב יצחק בנתיבות; אתי עזרן, מנהלת בית הספר גיל רבין בשדרות; חיים קן, מנהל בית הספר נועם אליהו בנתיבות; מינה אשטמקר, מנהלת בית הספר יצחק שדה בדימונה - לכל אלה וגם למורים העושים במלאכה.

אני אהיה כל כך מאושרת אם
תהיה לי פינה משלי, וגינה משלי,
והגינה תהיה מלאה פרחים -
נוריות, שושנים, חרציות וצבעונים, לילך
וציפורנים -
ואני אכיר את עונות השנה
לפי פרחי הגינה.

(גינה משלי פינה משלי / ט' כרמי)

יוני, חם בחוץ, בעיר הדרומית הכול לווהט ויבש. החום מלווה אותנו בכניסה לבית הספר, שם משתנה התמונה ואת פנינו מקבלים צבעים של ירק, של פריחה. מרחוק אנו רואות את פריחת הצאלון האדומה, ותחתיו ניתן לראות קבוצת ילדים יושבת לה בצל. האם זו פאטה-מורגנה? מתברר שלא. אנחנו מתקרבות למקום ומגלות מורה ותלמידה יושבים מתחת לענפי העץ, נהנים מצילו הנעים ולומדים שיעור על עכבישים. הילדים חמושים בזכוכיות מגדלת ומוכנים לפעולה. המורה, לפני שהיא משחררת אותם

לחפש עכבישים, מסבירה כמה מושגים חשובים בנושא, וכן היא מדגישה את כללי הזהירות בחיפוש אחר עכבישים. הילדים נראים מרותקים ומלאי שמחה ועניין. ברוכים הבאים לתוכנית "מרחבי למידה ירוקים" שכשם כן הם - מרחבי למידה מלאים צבעי הפריחה והירק, בטעם ובריח. מרחבים המפעילים את כל החושים של התלמידים ומאפשרים למידה אחרת. למידה חוץ-כיתתית, שהיא משתפת, התנסותית, חווייתית ומשמעותית.

כי הגינה היא מקום שבו התלמידים יכולים להירגע ולחוות למידה מתגמלת ומעניינת. גם בבתי הספר הנוספים בפיילוט, שנמצאים בתוכנית זמן קצר יותר, דיווחו המנהלות כי ניכרת השפעה לטובה על האווירה והאקלים הבית ספרי.

התוכנית "מרחבי למידה ירוקים", הנמצאת בשלב פרה-פיילוט, התאפשרה בזכות תרומה ייחודית של קרן אספר, קק"ל אוסטרליה וקק"ל אנגליה. במסגרת הפרה-פיילוט שהתקיים בשמונה בתי ספר תוכננו והוקמו מרחבים ירוקים בחצרות בתי הספר. הצוותים החינוכיים הוכשרו והודרכו לעשות בהם שימוש להוראה במגוון מקצועות הלימוד, וכיום בבתי ספר אלו התלמידים והמורים נהנים מחוויית למידה מיוחדת ומלהיבה: לא רק ישיבה בכיתה מול המורה והלוח, אלא גם יציאה אל המרחב הירוק שכל קהילת בית ספר יצרה יחד ולמידה במרחב שבחוץ. לא מפתיע שבכל בתי הספר שהתוכנית פועלת בהם דיווח הצוות על שינויים לטובה. הדבר בולט במיוחד בשלושת בתי הספר הוותיקים בתוכנית: דקל באשקלון, אפרים בן דוד בקריית גת ויצחק שדה בדימונה. בבתי ספר אלו דיווחו המנהלות כי חל שיפור ניכר באקלים הבית ספרי: הפחתת האלימות, התגברות הסובלנות בין התלמידים ואף השפעה לטובה על הציונים. זאת ועוד, המנהלות ציינו

התוכנית מתרחבת, וכבר בשנת הלימודים הנוכחית נוספו לה בתי ספר. במסגרת ההתרחבות פנו מנהלי התוכנית באשלים-ג'זינט אל צוות למידה מהצלחות ולמידה מתמשכת במערכות חברתיות במכון מאירס-ג'זינט-ברוקדייל, בבקשה לבצע תהליך של למידה שאינו מהווה מחקר הערכה, שיעסוק בהטמעת התוכנית בבתי הספר.

המידע נאסף באמצעות ראיונות עומק ושיחות עם מנהלות ומורים בבתי הספר, תצפיות במהלך שיעורים ובהפסקות, שיחות עם תלמידים ועיון בחומרים כתובים שנמסרו לנו בשלושה בתי ספר. בסך הכול שוחחנו עם כל מנהלות בתי הספר ועם תשעה מורים ומורות (משישה בתי ספר). כמו כן צפינו בפעילות בגינה במהלך ההפסקה בכל שמונת בתי הספר, צפינו בשיעורים שהתנהלו בגינה בחמישה בתי הספר ושוחחנו עם התלמידים בארבעה. הראיונות עצמם התקיימו בבתי הספר בחודשים מאי עד אוקטובר 2017. שלושה ראיונות עם המנהלות התקיימו טלפונית וחמישה פנים אל פנים. כל הראיונות עם המורות

התקיימו במהלך הביקורים בבתי הספר. משך הראיונות היה בין חצי שעה לשעה וחצי, ומשך הביקור בבתי הספר היה בין שעה לשלוש שעות.

בכל בתי הספר שהתוכנית פועלת בהם דיווח הצוות על שינויים לטובה. הדבר בולט במיוחד בשלושת בתי הספר הוותיקים בתוכנית. בבתי ספר אלו דיווחו המנהלות כי חל שיפור ניכר באקלים הבית ספרי: הפחתה באלימות, התגברות הסובלנות בין התלמידים ואף השפעה לטובה על הציונים.

בהמשך נציג את עקרונות הפעולה שמובילים להצלחה בהקמה והטמעה של גינה לימודית בבית הספר. כמו כן נבחן את הקשיים שהצוותים החינוכיים נתקלו בהם בבתי הספר ואת הסוגיות שמעסיקות אותם בנוגע להמשך עבודה בגינה כמרחב לימודי ירוק. הציטוטים והדוגמאות במסמך זה הם מתוך הראיונות והתצפיות בבתי הספר.

עקרונות פעולה להצלחה בהקמת מרחב למידה ירוק בבית הספר

עבודה מהשורש - חשיבות מנהל בית הספר

המורים ועל המערכת הבית ספרית כולה ולקדם את הטמעת התוכנית; כדברי אחת המנהלות: "כל הזמן שאלתי את עצמי מה אני כמנהלת צריכה לעשות במטרה לעודד את המורים לצאת ללמידה חוץ-כיתתית בגינה?". רוב המנהלות ששוחחנו איתן הביעו התלהבות מהגינה וראו בה פוטנציאל נפלא לקידום הלמידה בבית הספר.

הטמעה מוצלחת של כל תוכנית חדשה תלויה בראש ובראשונה בעבודה נכונה עם מנהל בית הספר. מנהל בית הספר הוא המנהיג שמוביל אחריו את קהילת בית הספר. אנחנו פגשנו מנהלות נלהבות מהפוטנציאל הטמון בלמידה בגינה ומהמענה שהיא נותנת לשאיפה הגדולה ביותר של מערכת החינוך של ימינו - השאיפה להתחדש ולהישאר רלוונטית בעבור התלמידים. מנהלות בתי הספר שיתפו אותנו בעקרונות שמובילים להצלחה בהטמעת התוכנית:

מנהל בית הספר צריך להיות נלהב ומחויב לרעיון. מנהלי בתי הספר הם המנהיגים בבית הספר, הם

1

שיובילו את התוכנית. כדי לגרום להצלחת התוכנית יידרשו להשקעה רבה, הן במשאבי זמן שלהם ושל המורים והן במשאבים כספיים של בית הספר. למנהל יש יכולת להשפיע על

”כשמנהלת בית ספר יודעת עד כמה

זה חשוב היא תניע את הגינה קדימה. היום כבר אי אפשר בלי הגינה. זה חלק מהחיים שלנו. זה בזכות השתלמויות מסודרות בבית הספר, בזכות ההדרכה, בניית תוכנית לימודים, חלוקת תחומי אחריות... ימי השיא, מועצה ירוקה, עבודה עם הקהילה: עם גני ילדים, תיכונים, ועוד - שבאים ועובדים”.

(מנהלת)

כדאי להכניס את השיעורים במרחב הלמידה הירוק למסגרת של תוכנית הלמידה הבית ספרית

(התלב"ס). המערכת הבית ספרית סובבת סביב התלב"ס, ושילוב של שיעורים הנעשים בלמידה חוץ-כיתתית בתלב"ס מהווה צעד הכרחי לקידום ההטמעה; כפי שסיפרה אחת ממנהלות בתי הספר שבהן התוכנית נקלטה בהצלחה רבה: "נבנתה תוכנית לימודים בית ספרית שמשלבת את הגינה הקהילתית בכל מקצועות הלימוד". בבית ספר אחר סיפרה לנו בהתלהבות מורה המובילה את העשייה בגינה: "בגיאוגרפיה - עשינו מפה, יצאנו ושרטטנו את הגינה בהנדסה - מדדנו את אורכם של העמודים ששמו בגינה ואת הקוטר שלהם. בספרות - למדנו בכיתה על שלולית הגשם, אז יצאנו החוצה לראות אותה. עוד - למדנו על טעם וריח, ומיון של דברים בגינה. בשבועות, עשיתי שיעור על שבעת המינים והתחלתי עם המרגלים שנשלחו לארץ זבת חלב ודבש. לאחר מכן הילדים יצאו לחפש בגינה את העצים שמייצגים את שפע הארץ (תמר,

זית וכדומה). בשיעור אחר התמקדנו בלימוד על עצים, ואני כתבתי להם חידה: צאו החוצה לחפש משהו שגדל בשתי צורות בגינה (תשובה: תות שדה ותות עץ). זאת למידה! **יש יותר טוב מזה?** הם זוכרים את זה יותר טוב". ניכר היה כי המורה מאמינה בדרך למידה זו ורואה בה מענה לקשיים רבים שהמורים מתמודדים איתם היום בבתי הספר. בבית ספר נוסף שביקרנו בו הוכנה תוכנית עבודה שנתית לביצוע התלב"ס. להלן דוגמאות מהתוכנית: תלמידי כיתה א' יתמקדו בנושא "אני והסביבה", ובמסגרת זו ילמדו על נושאים אלו: מרכיבי הסביבה, סביבה מלאכותית וסביבה טבעית, סביבה משתנה בסתיו, מרכיבים דוממים ומרכיבים חיים, סביב החורף לפני ואחרי הגשם, זרע והנבטה, סביבה באביב. לכל נושא כזה נבנו מערכי שיעור מותאמים: התבוננות בגינה, ציור, מעקב אחר התפתחות של צמח, זריעה ושתילה, בחינת הסביבה באמצעות החושים (למשל - הכנת תה) ועוד. כפי שהסביר מורה שצפינו בשיעור שלו בגינה: "אם אנחנו למשל נלמד על עצים, יותר קל פה בחוץ

4

**על המנהל לבדוק את התאמת
התוכנית לתפיסה החינוכית הבית
ספרית.** בנקודה זו נדגיש כי כל

איש חינוך יתמוך בלמידה מגוונת
ומשמעותית, אך כדי להצליח בתוכנית על
מנהל בית הספר להוביל את הצוות ולבנות
יחד חזון ותפיסה חינוכית שנותנים מקום של
כבוד ללמידה במרחב הירוק של הגינה. ואכן
מנהלות בתי הספר שבהם ביקרנו הצליחו
להוביל את צוות בית הספר ללמידה
משמעותית מהנה וייחודית בגינה.

5

**הצלחת התוכנית דורשת הקצאת
משאבים רבים בבית הספר.** מנהל
בית הספר, שאחראי לנושא זה,

צריך להיות מוכן להשקיע משאבים כלכליים
ומשאבי זמן כדי שהתוכנית תצליח. מדובר
בעלויות של הוספת פריטים שאינם ממומנים
- לגינה, לתיקון נזקים, לטיפול בגינה גם
במהלך חופשות וסופי שבוע ולרשימה
ארוכה מאוד של דברים שיש לעשות כדי
לשמר את מרחב הלמידה הירוק. אחת
המנהלות הדגישה בפנינו: "שלא יכנסו
לתוכנית רק מתוך רעיון שתהיה להם גינה

3

מאשר כשרואים בחוברת מולדת. כשנגיע
לעצים נשאל שאלות, ואז דרך השאלה נוכל
לראות שעץ לא גדל בחוברת". חשוב לציין
כי גם אם שיעורים במרחב הלמידה הירוק
מופיעים בתלב"ס, אין בכך כדי להבטיח את
קיומם, אם המורות אינן מרגישות מוכנות
ובטוחות מספיק לקיים את השיעור מחוץ
לכיתה. אולם, כאשר השיעורים מתקיימים
בגינה, הם מחדשים ומשמחים הן את
המורות והן את התלמידים.

אחד הקשיים הגדולים ביישום
התוכנית נובע מרתיעה של
מורות מפני יציאה לגינה. לפיכך
חשוב ביותר כי **מנהל בית הספר יפקח על
יישום החלטות בנוגע ללמידה במרחב הירוק,**
יגיע לתצפיות במהלך שיעורים ויקפיד
שהשיעורים המיועדים לגינה אכן יתקיימו
שם. מנהלת בית ספר: "כל הזמן בדקנו את
עצמנו מה כבר עשינו ומה עוד ניתן לעשות,
כמה זמן אני צריכה להקדיש לשיעורי
תצפית על המורים בגינה, אולי הרכזת תלווה
את המורים בצורה פרטנית לקראת היציאה
לשיעור ועוד".

יפה". מנהלת שמוכנה להקדיש משאבים לגינה מאפשרת למידה חווייתית ומשמעותית, שאין לה אח ורע בבית הספר.

גיוס וחיבור של כל אנשי הצוות לתוכנית קריטיים להצלחתה.
למנהל תפקיד חשוב בכך.

המנהל מכיר ביכולות של כל אחד בצוות ויודע לנווט את הספינה כולה. לשם כך מנהל בית ספר יכול לנקוט אסטרטגיות שונות שיתרמו להצלחת הפרויקט. דוגמה לכך אפשר לראות אצל מנהלת שסיפרה איך היא מגייסת את אב הבית לטובת הגינה: "צריך לתת לו משימות שגרה. למשל: כל בוקר אתה בא ובודק אם אין פיצוצים. משימות. אם קורה משהו, לשאול אותו -

"העבודה בגינה תורמת להצלחת בית הספר. היא מקום שמאפשר לכל הקהילה לעבוד יחדיו. בגינה ילדים מאתגרים מוצאים את עצמם וחווים חוויות של הצלחה. את החוויה הזו הם אחר כך לוקחים לכיתה וזה מסייע להם להתקדם בלימודים"
(מנהלת)

אתה יכול לתקן? צריך להזמין מישהו? צריך ללטף לו את האגו". התגייסות כל הצוות מקדמת את הטמעת העבודה בגינה. מעניין היה לראות כי המנהלות, תושבי השכונה (בחלק מבתי הספר) וכמובן המורות ובני משפחתן (בעיקר הבעלים) כולם יחד וכל אחד על פי יכולתו, מצאו דרך לסייע בגינה.

”אנחנו העלינו רעיונות איך לשלב את הקהילה. אחד הרעיונות היה לעשות מיפוי של ההורים וארצות המוצא שלהם ולראות מי מהם מוכן לבוא ולהדגים מאכלים מיוחדים שניתן להכין מגידולי הגינה“
(מורה)

מנהל בית הספר צריך לאתר
מורים מתאימים להובלת
התוכנית: מורים שאוהבים את

1

רעיון הלמידה החוץ-כיתתית ונכונים להוביל את התהליך בהתלהבות מידבקת. כך למשל, באחד מבתי הספר המורה המובילה נכונה תמיד לבוא ולסייע למורות הזקוקות לתמיכה בתכנון שיעור בגינה. באחד הימים התנדבה המורה המובילה לבשל עם אחת הכיתות תבשילים מהירקות שנקטפו בגינה. ההצלחה הייתה גדולה, והילדים והמורות גם יחד נהנו מאוד. חוויה טובה שכזאת חיזקה את מורת הכיתה שהייתה זקוקה לתמיכה, ובסופו של דבר תסייע לה להעז ולקיים שיעורים נוספים במרחב הירוק.

צוות המורים בבית הספר הוא החוליה המרכזית השנייה שמובילה להצלחה בהטמעת תוכנית חדשה בבית הספר. בבתי הספר פועלות תוכניות רבות ומגוונות המתחרות על משאבי הזמן המוגבלים מאוד של המורים. למורים עצמם יש מטלות רבות, חומר לימודי שעליהם להספיק ולחצים רבים מצד מערכת החינוך ומצד ההורים. לפיכך, כניסה נכונה של תוכנית צריכה להביא בחשבון את כל הגורמים הללו ולסייע למורים להכיר את התוכנית, לדעת כיצד להפעיל אותה, ובעיקר - להראות את התרומה של התוכנית להוראה ולהצלחה של התלמידים. שותפות מלאה של הצוות חיונית להצלחה! בבתי הספר שבהם ביקרנו ניכר היה כי המורות המובילות מחוברות לגינה ורואות בה כלי פדגוגי ראשון במעלה, נוסף על היותו מרחב שמאפשר חוויות של הצלחה וצמיחה לכל הילדים.

עקרונות הפעולה שתורמים לגיוס צוות המורים לטובת העבודה עם המרחב הירוק:

2

יש לשתף את המורים בחשיבה על

הגינה - בתכנון ובביצוע. "לפני

ארבע שנים ישבנו בישיבת סוף

שנה ואמרו לנו לחלום על גינה. חלמנו,

והמנהלת אמרה לנו - תתפרעו. הגענו

לבריקה עם דגים והמון דברים שרצינו. חלק

מהדברים לא היו ישימים אבל חלק כן, והם

נמצאים כיום בגינה" (מורה).

3

השתלמות נלווית הכרחית

להצלחת הטמעת התוכנית. בבתי

הספר שביקרנו בהם מנו שלושה

רכיבים מרכזיים להשתלמות:

הקניית כלים יישומיים - הצורך בהקניית

כלים כאלו הודגש שוב ושוב על ידי

המורות: מעבר לתאוריה ולרוח, חשוב

לקבל כלים לעבודה בפועל במרחב הירוק.

"בשיעור אחד בהשתלמות הביאו איש

מקצוע שהראה לנו משחקים. הוא הפעיל

אותנו. היה לנו נחמד כי ראינו בפועל

את כל המשחקים. למשל, היינו צריכים

לזהות פרחים בגינה ולסדר את השמות

שלם לפי אלף בית. זה היה ממש מלהיב

והמורות שיחקו כמו ילדות" (מורה).

ביקורים בבתי ספר אחרים שיש בהם

מרחב למידה ירוק ואשר יכולים להוות

השראה למורים - הדבר מאפשר למורים

לחלום ולראות לאן התוכנית יכולה להגיע.

עבודה פרטנית לצד עבודה קבוצתית -

לצד המפגשים הקבוצתיים לכלל חדר

המורים יש לסייע לכל מורה, בליווי אישי,

לבנות שיעורים שיוכל להעביר במרחב

הירוק "בהשתלמות המוסדית, המדריכה

כל פעם נפגשה עם צוות אחר. הם בנו

מערכי שיעור לגינה קהילתית - בחשבון,

בתורה, בהיסטוריה, בכל מקצועות

הלימוד. ביום של ההשתלמות המוסדית

כל אחת למדה מחברתה מה ניתן לעשות

בגינה" (מנהלת בית ספר).

”

הילדים - זה גן העדן שלהם.

כששמו את הדשא, כל בית הספר

היה שם כל הפסקה, כל ההפסקה" (מורה)

”

כשאני רואה את ההתלהבות של

הילדים זה שווה את הכול"

(מורה)

דוגמה נוספת אפשר לראות גם בהכנות לפעילות בחגים: **”המדריכה יושבת עם כל מורה, אפילו עם המורה לאומנות. למשל ביום העצמאות הן הכינו שיעור שבו התלמידים אספו כל מיני עלים יבשים ועלי כותרת וייצרו את כל סמלי החג על הרצפה. הכול מהשטח”** (מורה). הליווי האישי חיבר את צוות בית הספר מצד אחד לתפיסת העולם, ומצד שני לפרקטיקה של העבודה בגינה. כך גיבשו המורים זיקה לגינה ומצאו בה קרקע פורייה ללמידה, להנאה וליצירה.

” כל מה שאנחנו מלמדות יבש. כשאת מורידה את הילדים לגינה הם מתלהבים! הלמידה הופכת להיות אחרת עבורם. ברגע שיש הנאה הם 'איתנו' ”
(מורה)

4
חשוב לזכור כי לרוב המורות העברת שיעורים מחוץ לחדר הכיתה היא אתגר. למרות הנכונות והרצון מצד רוב המורות, לא מדובר בהענקת מערך השיעור מהכיתה למרחב

הירוק, אלא בבניית מערך שיעור נפרד ומותאם. מורות רבות חוששות מהשינוי ומתקשות לעשותו. הן מרגישות בטוחות יותר במרחב המוכר של הכיתה. השתלמות נלווית, סיוע של מורות בעלות ניסיון בתחום ותמיכה ואף לחץ מצד מנהלת בית הספר, כל אלו יסייעו למורות מסתייגות להעז לנסות.

5
האחריות לגינה צריכה להתחלק בין המורים בבית הספר: כל מורה יקבל אחריות לחלק מהגינה

בלבד. כך יקטנו החששות וההתנגדויות של המורים. סיפרה אחת המנהלות: **”ביקשתי מכל כיתה להיות אחראית על מרחב מסוים בגינה. כיתה אחת אחראית על גינת צמחי תבלין לפיצה, כיתה אחרת על פרחי הבר וכך הלאה. גם המורות המקצועיות היו שותפות בזה. ברגע שמבקשים ממורה לקחת אחריות על חלק מסוים, על תחום מוגבל, זה פחות קשה לה. מורה יודעת שהיא אחראית על משהו מסוים וספציפי ולא על משהו גדול ומורכב.”** בדרך זו המורים מתחברים טוב יותר לגינה ומוצאים בה משאב משמעותי ללמידה וחוויה.

הפרחים של כולנו - עבודה עם התלמידים

"מאוד כיף לנו ללמוד בגינה"; "אנחנו לומדים כאן הרבה דברים חדשים שאי אפשר לעשות בכיתה"; "יותר כיף פה מאשר בכיתה שלנו".

"אני אוהבת לראות מה קורה לילדים כשהם מגיעים לגינה. אני אתן דוגמה של ילד בכיתה ה', ילד עם בעיות קשב וריכוז קשות והוא לא מטופל. הילד כל הזמן נמצא מחוץ לכיתה. בנינו לילד מערכת לימודים שכוללת פעילות בגינה. זה פשוט לא יאומן השינוי שהילד עבר. איזו רצינות, ריכוז, איזו עבודה. לא ראינו את זה אצלו בכיתה"
(מורה)

אלו הם חלק מהקולות של התלמידים ששמענו במהלך הביקורים. ואין פלא שכך הדבר, מאחר שהלמידה בגינה מאפשרת באמת למידה אחרת.

העבודה עם התלמידים חיונית גם היא להצלחה בהטמעת התוכנית. התלמידים הם שותפים פעילים בכל הקורה בבית הספר, ויש להם יכולת להשפיע על הצלחה

או כישלון של תוכניות. לפיכך, בבתי הספר שבהם ביקרנו היה חשוב לצוות לשתף את התלמידים בתכנון ובבנייה של המרחב הירוק, והיה ניסיון מתמשך לגרום להם לקבל עליהם אחריות למרחב, לטפח אותו ולאהוב לשהות בו גם בזמן ההפסקה או אחרי שעות הלימודים. שיתוף התלמידים בא לידי ביטוי בכמה אופנים:

שיתוף בתכנון הגינה - התלמידים

1

הוזמנו להשתתף בחשיבה על הגינה. כמו למורים, גם לתלמידים נאמר שהם יכולים לחלום. "לקחנו את החלומות שלהם וביחד עם מעצבת גינות עיצבנו את הגינה" (מנהלת). לעיתים נעשה התכנון בשיתוף של קבוצה נבחרת מתוך התלמידים. "אני מובילה קבוצה של ילדים שנקראת 'מועצה ירוקה', וקרן (המטמיעה מטעם התוכנית) באה והתחילה לדון איתם על מה הם חולמים. קרן שוחחה איתם מה הם רוצים שיהיה בגינה, אילו צמחים. למשל יש ילד שאמר שהוא לא

ראה אף פעם איך תות שדה גדל, והחלטנו להגשים לו את החלום. הילדים ציירו את הגינה. לקחנו את הציור שלהם בחשבון בתכנון הגינה" (מורה).

2

ניסוח חוזה עם התלמידים - אצל

רוב התלמידים פעילות מחוץ לכיתה משמעותה שיעור חופשי

או זמן לפעילות לא מובנית. יש לעבוד עם התלמידים על ההפנמה שלמידה מתקיימת גם מחוץ לארבעת הקירות של הכיתה ולסייע להם לסגל לעצמם הרגלי למידה מותאמים למרחב שבו הם נמצאים. זהו תהליך שדורש זמן וסבלנות מצד צוות ההוראה. באחד מבתי הספר שביקרנו בהם, המורה והתלמידים ניסחו חוזה המגדיר את ההתנהגות המצופה מכל אחד. זו דרך נפלאה לפתח אצל התלמידים מיומנויות נוספות ולאפשר להם לקבל עליהם אחריות ליציאה לגינה.

3

השתתפות בשמירה על הגינה

- מעורבות התלמידים תקטין את הפגיעה בגינה ואת הוונדליזם

ותתרום לשגשוגה: "תלמידים שהם חלק מכל העשייה גם שומרים טוב יותר על

הגינה" (מנהלת). ואכן, התלמידים נלהבים מאוד מהגינה, מטפחים אותה ושותפים לשמירה עליה.

4

מעורבות תלמידים שמתקשים

לשבת בכיתה ולשמור על ריכוז

בשיעור פרונטלי - המרחב הירוק

הוא מקום מצוין עבור ילדים אלו, שלעיתים מתויגים כבעייתיים או כילדים קשים. בגינה הם זוכים לעדנה. הצורך שלהם בתנועה, שמפריע בכיתה, הוא צורך תורם ומועיל בגינה. במקום הערות הם זוכים בתשבחות. כפי שסיפרה אחת המורות: "יש לי כיתה אחת שהיא מאתגרת, וזו אחת הכיתות שאני עושה איתה הכי הרבה למידה בגינה. הם זורעים, מנקים. גינת הפרפרים היא שלהם. בכיתה יש ילד שהוא גדול, היפר. יחד איתו בניתי את פינת הגזם. כשאני צריכה לבנות משהו, הוא איתי". כפי שסיכמה אחת המנהלות: "ילד עסוק לא מעסיק".

הגשם ואור השמש - קהילת ההורים

” בית הספר פתוח, לא נועלים אותו,
זה מחזק את הקהילתיות. בתפיסה שלנו,
הקהילה זה מי שלומד פה.... אין בכל
הסביבה גינה כזאת”

(מורה)

מודלינג מצד המורים מסייע בגיוס
הורים לעבודה. בחלק מבתי הספר
היה קושי לשכנע את ההורים

3

לעבוד בפועל בבניית ערוגות, חפירת תעלות,
שתילת צמחים ועוד. המורות מצאו כי דרך
טובה להשפיע על ההורים, וגם על התלמידים,
היא על ידי עשייה שלהן בפועל. בלי מילים
מיותרות, המורות מפשילות שרואים ועובדות
בגינה. ההורים שרואים זאת מושפעים
מההתלהבות ונרתמים לעבודה. אחת המורות
סיפרה: “אחד האבות לא רצה לעבוד ביום
השיא ושאל למה לא מביאים פועלים מאתר
בנייה סמוך כדי לעבוד. לא הטפתי לו מוסר או
התווכחתי אלא התחלתי לעבוד בבניית
הערוגות, להביא אדמה ולשתול. אחרי זמן
קצר, גם האב המתנגד התחיל לעבוד”.

ההורים הם הצלע השלישית במשולש
מורים-תלמידים-הורים, והם חלק מקהילת
בית הספר. הצלחתה של הגינה טמונה גם
בשיתוף ההורים בעשייה. ההורים משתתפים
בנעשה בבית הספר בדרכים שונות:

1
כמו את המורים והילדים, גם את
ההורים יש לשתף בשלב תכנון
הגינה. בבתי הספר שבהם ביקרנו
הזמינו את הנהגת ההורים לשבת ולחלום עם
התלמידים והמורים.

2
ההורים שותפים **לימי שיא** בבית
הספר, שבהם מקימים ערוגות,
שותלים שתילים וכדומה. זו גם
הזדמנות להזמין לבית הספר סבים וסבתות,
שחלקם הגיעו לישראל ממדינות שבהן הם
עבדו בחקלאות. כשהם רואים שגם
הצאצאים שלהם לומדים על אהבת עבודת
האדמה, שמחתם רבה: “יש בשכונה מבוגרים
רבים שעלו לישראל, ובארץ מוצאם עבדו
בחקלאות. הדבר אבד לחלוטין בישראל. חלק
מהגידולים בגינה מאפשרים שוב יצירת קשר
לעבר, ובין נכדים לסבים” (מורה).

אתגרים וקשיים בהקמת הגינה

תיעשה בצורה המקצועית והטובה ביותר.
כל טעות שנעשית, כל אי-דיוק, גורמים
בהמשך הדרך לקשיים רבים לצוות,
ולעיתים פוגעים במוטיבציה וברצון של
קהילת בית הספר להשתמש במרחב. להלן
כמה דגשים שעלו בראיונות:

✎ התשתית של הגינה צריכה להיבנות
באופן מקצועי ולכלול בדיקת הקרקע,
בניית מערכת השקיה טובה, חשיבה
על כמות ההשקיה הנדרשת, שימוש
בחומרים איכותיים שיחזיקו לאורך זמן
(ולא לשנה-שנתיים בלבד), דאגה לצל
הולם ושתילת צמחים המתאימים לתנאי
הקרקע ולכמות השמש.

✎ התחזוקה השוטפת של הגינה דורשת
עבודת כפיים רבה. יש מספר בתי ספר
שמצליחים לתחזק את הגינה ללא סיוע
של גנן מקצועי, אולם הרוב מתקשים
לעשות זאת ושכרו שירותים של גנן
מקצועי כתמיכה לצוות ולתלמידים.

הטמעת העבודה במרחב הלמידה הירוק
היא עניין מאתגר, ונדרשת עבודה קבועה
לאורך השנה כולה (גם בחופשים) כדי לשמר
את הגינה פורחת ומשגשגת וכדי לחבר את
כל קהילת בית הספר לעשייה. להלן מספר
קשיים שהעלו אנשי הצוות שראינו:

1 חשש של המורות משינוי - זהו

אחד האתגרים הגדולים
בהטמעת העבודה במרחב

הירוק. מורות רבות חוששות מהקושי לשמור
על הסדר והמשמעת עם היציאה מהמרחב
התחום של הכיתה. כמו כן, המורות חוששות
מ"בזבוז זמן" הכרוך ביציאה מהכיתה
והחזרה אליה. ליווי מקצועי ומתמשך הינו
הפתרון לקושי זה, ויסייע לכל המורות, לא
רק אלו שנלהבות מכך, לפתח את היכולות
שלהן ללמד בגינה.

2 אתגרים טכניים הקשורים להקמת הגינה והכנת התשתיות

- בכל בתי הספר שביקרנו בהם
הדגישו שחשוב להקפיד כי הקמת הגינה

3

**קושי במציאת פניות אצל מנהלי
בתי הספר - אם אין נכונות של
המנהל להוביל את התוכנית ואין**

**חיבור לחזון הבית ספרי ולעשייה שכבר
נעשית בבית הספר, קלושים הסיכויים
שהתוכנית תיקלט בהצלחה.**

4

**אתגר כספי - התוכנית מגיעה עם
תקציב לשלוש שנים. עם זאת,
בבתי הספר מצאו כבר במהלך**

**ההקמה כי יש צורך להוסיף כספים כדי
להשלים חסרים, לרכוש ציוד נוסף (למשל,
ספסלים ופינת למידה) וכן כדי לתחזק את
הגינה. הבעיה אף תחריף לאחר סיום שלוש
השנים של התוכנית, כאשר מנהלי בתי הספר
יצטרכו לתקצב את הגינה מתקציב בית הספר.**

5

**שינויים בשטח בתי הספר
הפוגעים בגינה - לפחות בשני
בתי ספר נפגעה ההשקעה בגינה**

**בגלל החלטה להקים בחלק משטחה מגרש
ספורט וממ"ד. המורים והתלמידים ראו
השקעה של שעות רבות ושל תקציב יורדים
לטמיון, והמוטיבציה שלהם נפגעה. נכון יותר
לבחור מקום לגינה שידוע כי לא ישתנה
לפחות במשך כמה שנים.**

סוגיות להמשך למידה

1

מה משמעות המושג "גינה קהילתית"? האם הקהילה היא קהילת בית הספר או גם

הקהילה סביב לו? ברוב בתי הספר שבהם ביקרנו כללה הקהילה את המורים, תלמידים והורים. במספר קטן של בתי ספר היו גם חיבורים לקהילה סביב או לארגונים מסוימים בתוך הקהילה. נראה כי רוב בתי הספר עדיין לא מצאו את הדרך לשלב את הקהילה במרחב הירוק.

2

תקציב התוכנית מיועד לבנייה פיזית של הגינה וכן להשקעה בהכשרה וליווי של המורים.

השאלה שעלתה כמה פעמים היא - כמה צריך להשקיע בכל חלק? האם חשוב להשקיע יותר כספים בבניית הגינה ופחות בליווי המורים? או אולי ההפך הוא הנכון, ויש להשקיע את מרב המשאבים במורים, ואילו את הגינה לפתח לאט יותר? זו סוגיה שדורשת חשיבה והתאמה לכל בית ספר.

3

חיבור לרשות המקומית לשם המשך שמירה וטיפול של הגינה - השמירה על הגינה דורשת גם

תמיכה של הרשות המקומית במגוון נושאים, כגון סיוע בבניית הגינה, סיוע בשמירה על הקיים, מימון של עבודת גנן, סיוע כספי במקרים של פיצוצים בצינורות מים או השקעה בתשתיות. בחלק מבתי הספר הקשר לרשות עדיין לא היה מספק, והם ציינו שזו סוגיה הדורשת התייחסות.

4

קושי לשמור על איזון בין ימי השיא המרגשים לבין העבודה השוטפת בגינה - ימי השיא,

מטבעם, מעוררים הרבה התרגשות ושמחה. אולם לצורך תחזוקה של הגינה נדרשות קביעות והתמדה. חלק מבתי הספר התקשו לעיתים לגייס את כל קהילת בית הספר ולשמר את רמת המוטיבציה הגבוהה.

דברי סיכום

התוכנית "מרחבי למידה ירוקים" היא תוכנית שמטרתה ליצור ריאה ירוקה בבתי הספר ולאפשר לתלמידים ולמורים למידה חוץ-כיתתית וחוויתית. היא התקיימה בשמונה בתי ספר, ובמסגרתה תוכננו והוקמו מרחבים ירוקים בחצרות בתי הספר. צוות למידה מהצלחות ולמידה מתמשכת במערכות חברתיות ביקר בבתי הספר, שוחח עם המנהלות, המורים והתלמידים וכן צפה בשיעורים. הידע שחילצנו בבתי הספר איננו מחקר הערכה. בחילוץ הידע למדנו כי בשמונת בתי הספר שהשתתפו בשלב הפרה-פייילוט ניכרה השפעתה לטובה של התוכנית: המרחב הירוק תורם לחזות בית הספר, ובחלק מבתי הספר הוא אף מפיח חיים בשממה. נוסף על כך ואף חשוב מזאת, המנהלות והמורים בבתי הספר דיווחו על

שיפור באקלים הבית הספרי בזכות התוכנית. הדבר ניכר במיוחד בשלושת בתי הספר הוותיקים, המעורבים כבר שלוש שנים בתוכנית. כמו כן, חלק מן המנהלות דיווחו על השפעה לטובה על ציוני התלמידים. המנהלות התקשו לייחס נתונים אלו רק לתוכנית של מרחבי הלמידה הירוקים, והדבר לא נבדק עדיין מחקרית, אך המנהלות הניחו כי התוכנית, בצירוף מהלכים נוספים בבתי הספר, הביאו לידי שיפור בציוני התלמידים. בפגישות עם המורים והמנהלות ובסיוורים שלנו בבית הספר למדנו על החשיבות הרבה של התמדה בשמירה על הגינה וטיפוחה. גינה מוזנחת ויבשה היא מחזה עצוב, ובכל בתי הספר למדו כי חשוב להשקיע בתשתיות איכותיות ובתחזוקה מתמדת של הגינה. חשוב כי בתי ספר שבוחרים בתוכנית יתכוננו לתחזוקה והשקעה מתמדת במרחב הלמידה הירוק. השקעה נדרשת גם בתשתית האנושית בבתי הספר, קרי - במורים. הדרכה וליווי של המורים, על ידי

”הגינה מאפשרת מרחב נשימה וחלון

לטבע וחיונית לילדים שחיים בין קסאם

לקסאם”

(מורה בשדרות)

זוכה ליהנות מפרי הגינה ומיופיייה, וחשוב
מכך - מחוויית הוראה ולמידה שונה ומהנה.

מרחבי הלמידה הירוקים שהוקמו בבתי
הספר מאפשרים למורים להוציא את הלמידה
אל מחוץ לכיתה ומספקים לתלמידים למידה
משמעותית וחוויתית. זאת ועוד, בחלק
מהמקרים, המרחב הירוק בבית הספר הוא
המקום היחיד שבו הילדים, הגדלים בעיר,
זוכים להתחבר במידת מה אל הטבע.

אנשי מקצוע המיומנים בהטמעת הלמידה
במרחב הירוק, חיונית להצלחת התוכנית.
המורים זקוקים, כל אחד במידה שונה,
לסיוע בהוצאה לפועל של התוכניות ומערכי
השיעור שהכינו. חלק מהמורים יצליחו מהר
יותר, ואילו אחרים זקוקים לליווי ארוך-טווח.
תפקידו של מנהל בית הספר חשוב בכל
אחד מהשלבים של הטמעת התוכנית,
והוא שמוביל את כל המערכת, משלב
זריעת הרעיון ועד לפריחת התוכנית והגינה.
בתמורה להשקעה, כל קהילת בית הספר

